

Відгук

офіційного опонента на дисертацію Панаріна Андрія Сергійовича „Політична стабільність при напівпрезидентських системах правління”, поданої на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути і процеси

Актуальність обраної теми.

Дисертаційна робота А. С. Панаріна присвячена науково значимій і актуальній темі, що, на наш погляд, аргументується в наступних основних аспектах. По-перше, суспільна значимість досліджень проблем політичної стабільності визначається тими актуальними викликами, кризами та трансформаційними процесами, що мають місце, як у світовому, так і у вітчизняному масштабах. По-друге, з огляду на значну поширеність напівпрезидентської системи правління і функціонування України в її межах, важливим є вивчення досвіду напівпрезидентських систем в аспекті пошуку можливостей вдосконалення механізмів політичної стабілізації в українському контексті. По-третє, наукову значущість теми дисертації підкреслює й вибраний автором теоретико-методологічний аспект дослідження проблеми, а саме: розробка інструментарію порівняльного аналізу політичної стабільності в напівпрезидентських системах правління, з його верифікацією та апробацією на досвіді країн Європи й України (с. 4).

Здійснений у дисертації теоретичний пошук та емпіричний вимір взаємозв'язку між рівнем політичної стабільності, інституційним дизайном різних типів напівпрезидентських систем, динамікою показників соціально-економічної сфери характеризується науковістю і новизною підходу, і відповідно, може потенційно збагатити політичну науку.

Ступінь обґрунтованості, достовірність і новизна наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

У рамках дисертаційного дослідження запропоновано авторський підхід щодо постановки проблеми та концептуального визначення політичної

стабільноті, а також, відповідно до мети, розроблено інструментарій порівняльного аналізу показників стабільноті у напівпрезидентських системах правління країн Європи й Україні.

Визначена мета дослідження конкретизована автором через обширний спектр завдань: визначити сутність і знайти кореляцію між поняттями «стабільність», «стійкість» та «незмінність»; запропонувати концептуальне визначення політичної стабільноті, на підставі якого виконати порівняльний аналіз зазначененої категорії стосовно напівпрезидентських країн Європи; визначити сутність та особливості методології дослідження політичної стабільноті; визначити індикатори та способи вимірювання політичної стабільноті; розкрити сутність і розмежувати поняття «форма правління» та «система правління»; окреслити робоче визначення напівпрезидентської системи правління; з'ясувати різновиди напівпрезидентських систем правління у країнах Європи та Україні і на цій підставі провести порівняльне дослідження політичної стабільноті різних типів напівпрезидентських систем правління; означити інституційні характеристики напівпрезидентських країн Європи, які стосуються політичної стабільноті; на підставі класифікації напівпрезидентських систем правління провести порівняльне дослідження політичної стабільноті різних типів напівпрезидентських систем правління та простежити особливості розвитку виконавчо-законодавчих відносин у різних типах напівпрезидентської системи правління (с. 5-6).

Внаслідок цього комплексу завдань охоплено відповідне коло науково-теоретичних і прикладних проблем, дослідження яких поставлено в основу дисертаційної роботи.

У визначених межах концептуалізації та інструменталізації політичної стабільноті в напівпрезидентських системах правління дисертант формулює свою позицію щодо співвідношення об'єкта і предмета дослідження (с. 6).

У ході реалізації завдань дисертаційної роботи А. С. Панаріним опрацьовано значний масив наукових джерел, проаналізовано та застосовано теоретико-методологічні підходи до вивчення даної проблеми, систематизовано

емпіричні дані, і, що саме головне, сформульовано низку теоретичних положень і висновків, які варти наукової новизни (с. 6-8).

Структурування дисертаційної роботи дозволяє автору забезпечити відповідність із завданнями дослідження, продемонструвати взаємозв'язок його окремих елементів, відобразити внутрішню структуру наукової проблеми загалом.

Ступінь розробки теми в зарубіжній і вітчизняній науці знаходить своє відображення в першому розділі роботи. Попри обсягову стисливість розділу, автор демонструє здатність аналітичного та системного бачення історіографії проблеми, узагальнюючи та групуючи погляди (праці) вчених за різними аспектами дослідження проблеми. Аналіз стану розробленості проблематики та наукова критичність автора, дозволяють йому зробити висновок, що «тема політичної стабільності в напівпрезидентських системах правління не має достатньої науково-методичної інфраструктури в українській політичній науці» (с.18).

У другому розділі автор запропонував і обґрунтував адекватний понятійно-категоріальний апарат для аналізу політичної стабільності, теоретико-методологічні засади її вивчення. Аналітико-пошукова робота дозволила дисертанту уточнити сутність таких базових понять дослідження як «незмінність», «стабільність», «стійкість». Аналізуючи основні підходи до концептуалізації політичної стабільності, А. С. Панарін приходить до цілком логічного висновку про неоднозначність і плуралізм їх трактувань, що, зрештою, спонукає дисертанта скомпонувати авторське визначення політичної стабільності (с. 7, 97, 180).

Вагомим науковим здобутком дисертанта можна вважати розробку і апробацію системи індикаторів порівняльного аналізу політичної стабільності в напівпрезидентській системі правління з їх поділом на інституційні та соціально-економічні. Автор не просто намагається дати характеристику застосовуваних індикаторів в аспекті політичної стабілізації/дестабілізації, але й здійснює пошук зв'язків і причинно-наслідкових залежностей в даному

контексті. Звертаємо увагу на те, що характер обґрунтування пропонованого теоретико-методологічного інструментарію свідчить про високий рівень озайомленості дисертанта з відповідним колом наукових джерел.

Слід відзначити, що попри теоретико-методологічну спрямованість наукового пошуку, А. С. Панарін намагається актуалізувати свої висновки, положення в практичній площині. Приміром, подаючи класифікацію напівпрезидентських систем, автор підкреслює її практичну значущість у тому аспекті, що «прогнозування можливих наслідків певного різновиду напівпрезидентської системи може допомогти уникнути помилок у політичній і конституційній інженерії» (с. 118-119, 182).

У четвертому розділі на підставі класифікації напівпрезидентських систем правління із застосуванням формалізованих методик і значного масиву емпіричних даних дисертант з логічною послідовністю здійснює порівняльне дослідження показників політичної стабільності та пошук їх зв'язку з інституційним дизайном, динамікою показників соціально-економічної сфери.

Науково переконливим виглядає те, що з'ясовуючи особливості інституційного виміру політичної стабільності в умовах напівпрезидентської системи, А. С. Панарін концентрує основну увагу на характеристиках інституту президентства, який може бути як інтегрувальним чинником у системі державної влади, так і її дестабілізуючим елементом.

Автор робить емпірично обґрунтовані висновки про відсутність залежність між рівнем політичної стабільності та типом політичного режиму, в межах якого функціонують вибрані напівпрезидентські системи, при цьому підкреслюючи свою позицію, згідно якої «невіправдано говорити, що функціонування демократії краще сприяє формуванню і підтримці політичної стабільності» (с.178).

Повнота викладу наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях.

Наукова цінність результатів дисертаційного дослідження підтверджується низкою наукових публікацій, апробацією результатів на

науково-практических конференциях. За темою исследования автором односторонне подготовлено 5 публикаций в научных журналах по политическим наукам. Апробация результатов исследования проходила в процессе обсуждения и выступлений на таких научно-практических мероприятиях: II Международной научно-практической конференции «Развиток политической науки: европейские практики и национальные перспективы» (г. Черновцы, 2012 г.), I Всеукраинской научно-практической конференции «Приднепровские социально-гуманитарные чтения» (г. Запорожье, 2012 г.), Другой научной конференции «Схід – Захід» (г. Бахчисарай, 2013 г.), звездных научных конференциях Львовского национального университета имени Ивана Франка (Львов, 2013, 2014, 2015 гг.).

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Структура дисертації А. С. Панаріна адекватно відображає логіку розв'язання заявлених мети та завдань дослідження і складається із вступу, чотирьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел з 247 найменувань. Повний обсяг дисертації становить 230 сторінок.

Дисертація відповідає вимогам державного стандарту, зокрема, п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року та відповідає паспорту обраної спеціальності (23.00.02 – політичні інститути та процеси).

Текст автографу повністю відповідає змісту дисертації та адекватно відображає головні положення роботи.

Практичне значення одержаних автором дисертації результатів дослідження, рекомендації щодо їхнього використання.

Результати дисертаційного дослідження містять концептуальні розробки, які суттєво збагачують методологічний інструментарій дослідження теоретичних і прикладних проблем політичної стабільності в напівпрезидентських системах правління і можуть бути використані в ході подальшого наукового дослідження теми.

Концептуальні розробки автора можуть використовуватись у підготовці наукових праць, навчальних посібників і спеціальних курсів з політичних наук.

Зауваження до змісту наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Не применшуючи загалом позитивного враження від дисертації А. С. Панаріна, можна висловити деякі зауваження та побажання з приводу ряду її положень.

1. У занадто лаконічних висновках до першого розділу автор робить наголос на тому, що «тема політичної стабільності при напівпрезидентських системах правління немає достатньої науково-методичної інфраструктури в українській політичній науці й опирається переважно на ідеї А. Романюка та В. Литвина» (с. 18), але водночас в тексті дисертаційної роботи ідеї зазначених вчених практично не розкриваються.

2. Опираючись на емпіричні показники в підрозділі 4.1., автор здійснює індексний аналіз президентської влади, форми правління, водночас для повного розкриття проблеми вважаємо необхідним індексне обрахування й ряду інших інституційних характеристик (їх динаміки), що мають вплив на політичну стабільність напівпрезидентських країн Європи у визначений період (напр., урядова стабільність).

3. В підрозділі 4.2. автор емпірично обґруntовує взаємозв'язок між рівнем політичної стабільності та динамікою показників соціально-економічної сфери. Водночас із запропонованого викладу не зовсім зрозумілі джерела походження емпіричних даних, а також коректність графічного представлення результатів на рисунках (напр., рис. 4.5, 4.9, 4.13, 4.17).

4. Безумовно, політична стабільність в умовах напівпрезидентської системи правління детермінується інституційними, соціально-економічними факторами. Водночас важливий вплив (тим більше у переходних суспільствах) на стабілізацію/дестабілізацію політичного процесу мають неформальні інститути, центри прийняття рішень, неформальні практики, які також варто піддавати аналізу (приміром, з методологічних позицій неоінституціоналізму).

Загальний висновок.

Усе викладене дозволяє зробити висновок про те, що запропонована до розгляду дисертація А.С. Панаріна є самостійним, оригінальним і завершеним дослідженням, яке повною мірою демонструє професійно-наукову зрілість і методологічну грамотність автора.

Висловлені зауваження не стосуються сутності основних положень і результатів дисертаційного дослідження, не применшують значимості роботи дисертанта, а лише пропонують можливі шляхи подальшого дослідження даної проблеми та вказують на її теоретичну та прикладну значущість для вітчизняної науки.

Дисертація «Політична стабільність при напівпрезидентських системах правління» виконана на належному науковому рівні, відповідає сучасним вимогам до такого роду досліджень, а її автор, Андрій Сергійович Панарін, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути і процеси.

Офіційний опонент:

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології і
державного управління
факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

Ключкович А. Ю.

м. Ужгород, 28.09.2015

Підпис доц. Ключковича А. Ю.
Вчений секретар університету

Мельник О. О.